

УДК 930.2:069.4/377.6+378/ 72+69 “Олександр Вербицький”

Буняк Олена Петрівна
старший науковий співробітник,
Національний музей історії України
(Київ, Україна)
olenabunyak@ukr.net

Olena P. Buniak
Senior Research Fellow,
The National Museum of the History of Ukraine
(Kyiv, Ukraine)

**ДОКУМЕНТАЛЬНО-РЕЧОВА СПАДЩИНА АРХІТЕКТОРА ОЛЕКСАНДРА ВЕРБИЦЬКОГО У
ЗІБРАННІ НМІУ
DOCUMENTARY AND MATERIAL HERITAGE OF ARCHITECT OLEKSANDR VERBYTSKYI
IN THE NMHU'S COLLECTION**

Анотація

Олександр Вербицький – відомий український архітектор. Народився в 1875 р. у Севастополі. У 1898 р. закінчив Інститут цивільних інженерів (м. Санкт-Петербург). Трудову діяльність розпочав у Києві – брав участь у проектуванні та спорудженні Київського політехнічного інституту, Київського державного банку, Київського залізничного вокзалу та інших будівель. У статті йдеться про документи, фотографії, нагороди, особисті речі О. Вербицького, передані його сестрою Марією Гарт Київському державному історичному музею (нині – Національний музей історії України), які зберігаються у фондівих групах “Рукописні документи”, “Етнографія”, “Фалеристика”, “Фотографії” та інших.

Ключові слова: архітектор, архітектурний проект, київські будівлі, документ, колекція, живопис, Національний музей історії України.

Abstract

Oleksandr Verbytskyi is a famous Ukrainian architect. He was born in 1875 in Sevastopol and graduated the Institute of Civil Engineers (St. Petersburg) in 1898. Oleksandr began his career in Kyiv, participating in the designing and construction of the Polytechnic Institute, State Bank, Railway Station. The article deals with the documents, photographs, awards, personal belongings of Verbytskyi, donated by his sister Maria Hart to Kyiv State Historical Museum (now The National Museum of the History of Ukraine), which are stored in the fund groups “Manuscript Documents”, “Ethnography”, “Phaleristics”, “Photos” etc.

Key words: architect, architectural project, Kyiv buildings, document, collection, painting, The National Museum of the History of Ukraine.

Цього року виповнилося 145 років від дня народження відомого українського архітектора, дійсного члена Академії архітектури Української РСР, професора Вербицького Олександра Матвійовича (1875–1958), творчість якого значною мірою пов’язана з Києвом. Тут він почав свою трудову діяльність і став одним із провідних архітекторів України.

Народився О. Вербицький 14 вересня 1875 р. у м. Севастополі, у сім’ї інженерного кондуктора¹ [військове звання – *авт.*]. Середню освіту здобув у севастопольському Костянтинівському реальному училищі. Цей навчальний заклад було засновано в 1875 р. Училище проіснувало до 1920 р. Навчання у ньому було шестирічним. Охочі навчатися в училищі складали вступні іспити, конкурс наприкінці XIX ст. “составлял около двух человек на место”². В училищі навчалися діти різних верств населення та різного віросповідання. Навчання було платним. Після закінчення училища випускники мали можливість вступити до технічних інститутів. Для охочих був додатковий (сьомий) рік навчання, який давав право, за умови успішного складання іспитів, вступати до вищих спеціальних закладів “подвергаясь только поверочному испытанию”³ [ймовірно, за результатами співбесіди, без вступних іспитів – *авт.*].

У Національному музеї історії України зберігаються документи, світлини, нагороди, особисті речі О. Вербицького, передані його сестрою Гарт Марією Матвійовною (Акт прийому-здачі № 1478 від 22 січня 1959 р.), які ввійшли до фондівих груп зберігання: “Рукописні документи”, “Різне”, “Етнографія”, “Фалеристика”, “Метал”, “Фотографії”, “Фотографії допоміжні”. Ця стаття не ставить за мету представити всю документально-речову спадщину О. Вербицького, що входить до фондівих зібрань НМІУ, а лише окремі документи, світлини, речі, що, на думку автора, представляють найбільший науковий та експозиційний інтерес.

У фондівій групі “Рукописні документи” зберігається атестаг⁴ про закінчення О. Вербицьким севастопольського

1 Національний музей історії України (далі – НМІУ): фонди. – РД-2607.

2 Новикова Е. В. Константиновское реальное училище г. Севастополе (Из истории народного образования в Крыму) // Культура народов Причерноморья. – 2004. – № 52. – Т. 2. – С. 218 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/35168> (дата звернення: 19.11.2020).

3 НМІУ: фонди. – РД-2607.

4 Там само. – РД-2606.

Костянтинівського реального училища та свідоцтво про закінчення додаткового класу⁵ згадуваного вище навчального закладу. Останній документ, який містить біографічні відомості про О. Вербицького та характеризує його як здібного та старанного учня, автор вважає за потрібне подати детально. Отже, бланк документа на двох аркушах білого паперу, текст друкарський гражданським шрифтом чорного кольору, доповнений рукописом чорним чорнилом, 29 рядків, російською мовою, розміщений на 1-й сторінці: “Свидѣтельство / Дано сіе ученику общаго отдѣлѣнія дополнительнаго класса Севастопольскаго Кон- / стантиновскаго Реального училища сыну Инженернаго кондукто- / ра Вербицкому Александру, Православнаго вѣроисповданія / родившемуся 14 сентября 1875 года въ г. Севастополь / въ томъ, что онъ обучался въ семь классовъ съ 20-го августа / 1891 года по 12-е іюня 1892 года / при отличномъ поведеніи и на дополнительномъ испытаніи оказалъ успѣхи: / Въ Законѣ Божіемъ пять (5) / Русскомъ языкѣ пять (5) / Французскомъ языкѣ четыре (4) / Нѣмецкомъ языкѣ __ / Географіи пять (5) / Исторіи пять (5) / Рисованіи пять (5) / Ариѳметикѣ пять (5) / Алгебрѣ пять (5) / Тригонометріи пять (5) / Геометріи пять (5) / Приложение алгебры къ геометріи пять (5) / Естественной исторіи пять (5) / Физикѣ пять (5) / Космографіи пять (5) / Черченіи пять (5) / По сему онъ Вербицкій, на основаніи ст. 90 / уст. реальн. уч., можетъ поступить въ высшія спеціальныя училища, подвергаясь толь- / ко повѣрочному испытанію, что свидѣтельствуется надлежащей подписью съ приложе- / ніемъ казенной печати. / г. Севастополь 1892 года іюня 12 дня”. Під текстом підписи директора К. Милашевича та секретаря ради (нерозбірливо). Текст скріплений гербовою печаткою, відтиск якої $d = 37$ мм, чорного кольору, всередині зображено герб Російської імперії, по колу напис: “Севастопольскаго Константиновскаго реального училища”. На 1-й сторінці на полі, ліворуч тексту, посередині напис від руки: “№ 448”. Сторінка по периметру оздоблена прямокутною рамкою. 2-га сторінка без тексту. На 3-й сторінці у нижній частині ліворуч приклеєне фото (10,7×6,5 см), сепія (рис. 1). На фото юнак у форменому одязі, без головного убору (зображення поясне, анфас 3/4). Під зображенням на білому полі надруковано: “J. Гезлемезъ / Севастополь”. Фото прошите міцною білою ниткою, яка зі звороту аркушу (на 4-й стор.) утворює петлю. Зі сторони фото кінці нитки зв’язані вузлом та за допомогою сургучної печатки прикріплені до аркушу. Сургучна печатка червоного кольору, $d = 36$ мм, текст – не читається.

Закінчивши додатковий клас севастопольського Костянтинівського реального училища з відмінними оцінками, О. Вербицький поїхав до Санкт-Петербурга, де впродовж 1892–1898 рр. навчався в Інституті цивільних інженерів. До музейного зібрання “Рукописні документи” належить Свідоцтво про закінчення Інституту цивільних інженерів⁶. У документі йдеться, що О. Вербицький “при отличнѣйшемъ поведеніи оказалъ отличнѣйшія успѣхи. Въ 1894 г. Совѣтомъ Института присуждена премія за лучший архитектурный проектъ, при окончаніи курса награжденъ медалями золотыми за Инженерныя проекты и по Строительной Механикѣ, серебряною за архитектурные проекты; имя и фамилія его, какъ окончившаго курсъ наукъ первымъ, изображены на мраморной доскѣ Института”. Також до музейної колекції “Етнографія” належить приладдя, яким користувався О. Вербицький у студентські роки: метр складний⁷, трикутник дерев’яний⁸ (рис. 2), на якому з одного боку зберігся напис: “А. Вербицкій (III курсъ)”, візирна лінійка⁹ (рис. 3) з прізвищем “А. Вербицкій” та написами: “Sagene”, “Metre”, “London”. Для дослідження студентського періоду у житті майбутнього архітектора представляє значний інтерес світлина з фондового зібрання “Фотографії допоміжні”, на якій зображено О. Вербицького за робочим столом¹⁰ (рис. 4). Текст на звороті світлини вказує на те, що фото зроблене в 1894 р. у м. Севастополь, ймовірно, під час канікул. Не менш цікавою, науково та експозиційно, є світлина з фондового зібрання “Фотографії”, на якій зображено О. Вербицького з батьками – Матвієм Івановичем та Катериною Іванівною¹¹ (рис. 5; 5-А). Як свідчить напис на звороті – фото зроблене в 1900 р. у Севастополі.

Випускник Інституту цивільних інженерів, молодий перспективний архітектор отримав у 1898 р. запрошення від професора І. Кітнера на посаду молодшого помічника на будівництво Політехнічного інституту в Києві (1898–1902, архітектор І. Кітнер, за участю архітекторів О. Кобелева, В. Обремського, О. Вербицького, В. Осьмака, П. Реутова)¹². Для головного корпусу інституту О. Вербицький виконав проекти внутрішнього оздоблення актових зал і суміжних із нею парадних приміщень. Про початок будівельних робіт Політехнічного інституту дає уявлення світлина із колекції НМІУ¹³ (рис. 6).

Згодом О. Вербицький перейшов на будівництво Київського міського оперного театру (1897–1901, архітектор В. Шретер). Будівництвом керував архітектор В. Ніколаєв. Незабаром Вербицький був призначений його помічником. Після завершення будівництва театру, О. Вербицький був запрошений на роботу до Управління Південно-Західної залізниці, де працював упродовж 30-ти років, із них більшу частину – головним архітектором. За своїми проектами він збудував значну кількість різних споруд для залізничного транспорту: пасажирські станції, товарні контори, паровозні депо, розробив проект Київського вокзалу, за який отримав першу премію тощо. За багаторічну та плідну роботу у системі залізничного транспорту О. Вербицькому присуджено звання “Почесного залізничника”. Нагрудний знак (№ 69 664)¹⁴ та повідчення¹⁵ до нього зберігаються у фондових зібраннях музею “Фалеристика” та “Рукописні документи”.

5 НМІУ: фонди. – РД-2607.

6 Там само. – РД-2609.

7 Там само. – Е-2225.

8 Там само. – Е-2226.

9 Там само. – Е-2224.

10 Там само. – ФД-732/2.

11 Там само. – Ф-19482/2.

12 Ясевич В. Е. Архитектура Украины на рубеже XIX–XX веков. – Київ: Будивэльнык, 1988. – С. 100.

13 НМІУ: фонди. – ФД-732/1.

14 Там само. – МДМ-728.

15 Там само. – РД-2604.

Крім благоустрою залізничних шляхів України, архітектор О. Вербицький зробив значний внесок у спорудження міського ансамблю центральних вулиць Києва. Він брав участь у проєктуванні головного фасаду будинку Міського банку (1902–1905, архітектори О. Кобелев, О. Вербицький)¹⁶ [нині – Державний банк], багатопверхових житлових будинків на розі вулиць Стрілецької та Рейтарської 20/24 та на вулиці Лютеранській, 15, готелю на 500 номерів на площі Б. Хмельницького у Києві (разом із групою молодих архітекторів)¹⁷ та інших будівель.

Багатогранний талант О. Вербицького проявився не тільки в архітектурній творчості, а й у галузі образотворчого мистецтва. Великий інтерес становлять його роботи олійними фарбами, а також численні етюди, виконані аквареллю та кольоровими олівцями. “Зодчий завжди малював. Постійно з ним був альбом і кольорові олівці, які найчастіше ставали в нагоді...” – запевняють автори книги “О. М. Вербицький – архітектор і педагог”¹⁸. У фондовій групі “Різне” зберігаються особисті речі О. Вербицького, які свідчать про його захоплення живописом: етюдник¹⁹ із палітрою та пензлями (рис. 7) [експонується в одному із залів НМІУ – авт.], набір олійних фарб²⁰ (рис. 8; 8-А) та стілець похідний²¹ (рис. 9), який архітектор використовував під час пейзажних замальовок з натури.

Отже, здобувши спеціальність цивільного інженера з правом виконувати роботи з цивільного та дорожнього будівництва, Олександр Вербицький понад півстоліття віддав улюбленій справі – архітектурі і будівництву. Творчість зодчого зайняла визначне місце в історії вітчизняної архітектури. Будівлі Державного банку та Київського залізничного вокзалу ввійшли до Державного реєстру національного культурного надбання²². Як педагог, професор Вербицький – “приверженець конструктивного модерна в поєднанні з національною стилістикою”²³ – свій архітектурний досвід передав не одному поколінню учнів, спрямовуючи їх до творчих пошуків.

Документально-речова спадщина архітектора О. Вербицького стала гідним доповненням до зібрання НМІУ та може бути використана як у науково-дослідних, так і виставково-експозиційних проєктах.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

Грицай М., Ігнатів О. Олександр Матвійович Вербицький (до 80-річчя з дня народження) // Архітектура і будівництво. – 1955. – № 5. – С. 39.

Ерофалов-Пилипчак Б. Архитектура советского Киева. – Киев: Издательский дом “А+С”, 2010. – 639 с.

Кохан С. В., Кілессо С. К. О. М. Вербицький – архітектор і педагог. – Київ: Видавництво “Будівельник”, 1966. – 28 с. Національний музей історії України (далі – НМІУ): фонди.

Новикова Е. В. Константиновское реальное училище в г. Севастополе (Из истории народного образования в Крыму) // Культура народов Причерноморья. – 2004. – № 52. – Т. 2. – С. 218 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/35168> (дата звернення: 19.11.2020).

Пам’ятки архітектури та містобудування України: Довідник Державного реєстру національного культурного надбання [в 3 блоках] / Редактори А. П. Мардер, В. В. Вечерський. – Київ: Техніка, 2000. – 327 с. – 1 блок (XVI с.) + 2 блок (327 с.) + 3 блок (320 с.: іл.).

Ясевич В. Е. Архитектура Украины на рубеже XIX – XX веков. – Киев: Будивельник, 1988. – 184 с.

REFERENCES

Hrytsai M., Ihnatov O. 1955. Oleksandr Matviyovych Verbytskyi (do 80-richchia z dnia narodzhennia). *Arkhitektura i budivnytstvo*, vol. 5, p. 39.

Erofalov-Pilipchak B. 2010. Arkhitektura sovetskogo Kiev. Kyiv: Izdatelskiy dom A+C.

Kokhan S. V., Kileso S. K. 1966. O. M. Verbytskyi – arkhitektor i pedahoh. Kyiv: Budivelnik.

Natsionalnyi muzei istorii Ukrainy (dali – NMIU): fondy.

Novikova E. V. 2004. Konstantinovskoe realnoe uchilische v g. Sevastopole (Iz istorii narodnogo obrazovaniya v Krymu). *Kultura narodov Prichornomoria*, vol. 52, no. 2, p. 218. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/35168>.

Pamiatky arkhitektury ta mistobuduvannia Ukrainy: Dovidnyk Derzhavnoho reyestru natsionalnoho kulturnoho nadbannia [v 3 blokakh]. 2000. (ed. A. P. Marder, V. V. Vecherskyi). Kyiv: Tekhnika.

Iasievich V. E. 1988. Arkhitektura Ukrainy na rubezhe 19–20 vekov. Kyiv: Budivelnik.

16 Ясевич В. Е. Архитектура Украины на рубеже XIX – XX веков. – Киев: Будивельник, 1988. – С. 70.

17 Грицай М., Ігнатів О. Олександр Матвійович Вербицький (до 80-річчя з дня народження) // Архітектура і будівництво. – 1955. – № 5. – С. 39.

18 Кохан С. В., Кілессо С. К. О. М. Вербицький – архітектор і педагог. – Київ: Видавництво “Будівельник”, 1966. – С. 27.

19 НМІУ: фонди. – Р-421.

20 Там само. – Р-422.

21 Там само. – Р-423.

22 Пам’ятки архітектури та містобудування України: Довідник Державного реєстру національного культурного надбання [в 3 блоках] / Редактори А. П. Мардер, В. В. Вечерський. – Київ: Техніка, 2000. – С. 5–7.

23 Ерофалов-Пилипчак Б. Архитектура советского Киева. – Киев: Издательский дом “А+С”, 2010. – С. 596.

Перелік ілюстрацій:

Рис. 1. Вербицький Олександр – випускник додаткового класу Костянтинівського реального училища; м. Севастополь. 1892 р. Фото з документа.

Рис. 2. Трикутник дерев'яний. Належав О. Вербицькому – студенту Інституту цивільних інженерів. 1894 р.

Рис. 3. Візирна лінійка. Належала О. Вербицькому – студенту Інституту цивільних інженерів. 1894 р.

Рис. 4. Студент О. Вербицький за роботою; м. Севастополь. 1894 р.

Рис. 5. Архітектор О. Вербицький із батьками; м. Севастополь. 1900 р.

Рис.5-А. Зворотний бік світлини: Архітектор О. Вербицький з батьками, м. Севастополь, 1900 р.

Рис. 6. Початок будівництва Політехнічного інституту; м. Київ. 1898 р.

Рис. 7. Етюдник. Належав архітектору О. Вербицькому. 1940-ві – початок 1950-х рр.

Рис. 8. Набір олійних фарб. Належав архітектору О. Вербицькому. 1940-ві – початок 1950-х рр.

Рис. 9. Стілець похідний. Належав архітектору О. Вербицькому. 1940-ві – початок 1950-х рр.

Рис. 1

Рис. 2

Рис. 3

Рис. 4

Рис. 5, 5А

Рис. 6

Рис. 7

Рис. 8

Рис. 8А

Рис. 9